

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

Jaargang 59, no. 11

10 december 1983

HOOFDARTIKEL

Wilhelmus van Nassouwe III

III. Structuur en strekking

Na de tweede wereldoorlog begonnen critici zich toe te leggen op de structuuranalyse van literaire kunstwerken. Veel kritieken uit vorige decennia achtten ze te personalistisch of te impressionistisch. Vooral drie scribenten waagden het de structuur van het Wilhelmus bloot te leggen te weten Meeuwesse, Lenselink en Rooker, alle echter met nogal verschillende uitkomsten.

Ad den Besten moet van dergelijke analyses bij religieuze liedvormen niet al teveel hebben; hij acht 'het verband tussen de strofen vaak zeer los, soms louter associatief' (blz. 49). Den Besten gaat dan ook niet op zoek naar retorische structuren, en meent 'juist zó dichter en gedicht in hun waarde te laten'. Als dichter kan hij het niet nalaten behoorlijk fel uit te halen tegen deze constructies, met name die van Rooker, die 'schijnbaar van ieder gevoel voor poëzie verstoken' is (blz. 56). In een betoog kan gestreefd worden naar een sluitende logica, waarin alle wetten van de retorica geëerbiedigd worden, maar een dichter werkt anders, volgens Den Besten.

Dit conflict tussen poëtica en retorica gaat in wezen terug op Plato, en ook binnen de West-europese cultuur is het al oud. Den Besten noemt Ronsard en Du Bellay van La Pléiade, een dichtkring uit het 16de-eeuwse Frankrijk, en de Nederlander Heinsius die in het begin van de 17de eeuw een pleidooi voerde voor de creativiteit en de inspiratie van de dichters, die niet gebonden zijn aan de retorica. Opvallend is, dat al deze voorlopers van de anti-retorische traditie dichters waren...

Toch ziet ook Den Besten een zekere structuur in het Wilhelmus: Hij rangschikt de beginletters

van de 15 strofen in de vorm van een kruis. Zo:

W
I
L
L
E
M
V
A
N
N
A
S
S
O
U
W

Ik weet niet of we in deze vondst meer moeten zien dan een dichterlijke grap, een soort subtiële wraakoefening op alle structuralisten. Christus is nu op een verborgen wijze, in de vorm van dit kruis, in het gedicht aanwezig, en deze gedachte kan Den Besten mooi gebruiken in zijn zevende hoofdstuk, waar hij de theologie van het Wilhelmus zal bespreken. Wel moet toegegeven worden, dat door deze kruis-constructie de typering van het lied in het opschrift als 'Een nieuw *Christelick* Liedt' een nieuwe dimensie heeft gekregen.

Er staan meer fragmenten in dit hoofdstuk

INHOUD: *Hoofdartikel*: Wilhelmus van Nassouwe, III. *Kort gehouden*: Volgepropte ossen? *Uit de Schrift*: Wie veel toevertrouwd is... *Kerkelijk leven*: Een bescheiden rapport. Zoveel hoofden... één van zin. De proefbundel getoetst. Het rapport toetsen. Schoolgeld niet vergeten. *Luther*: De verhouding Oude en Nieuwe Testament bij Luther. *Persschouw*: Geen leiding is óók leiding. De doop geen sacrament?

waarop ik graag wil wijzen. Prachtig vond ik de discussie met zowel Lenselink als Heeroma over de veelbesproken regel 'Tsal hier haest zijn ghedaen'. Meestal worden de regels:

'Als vrome christen leven,
Tsal hier haest zijn ghedaen'

als volgt uitgelegd: leef toch als vrome christenen, want het leven op aarde duurt maar kort. Maar Lenselink en Heeroma zien in de zin geen enkele verwijzing naar het hiernamaals. Lenselink kan niet geloven dat de dichter de verdrukte Nederlanders met een kluitje naar de hemel stuurt, en dus moet de bedoeling van de laatste versregel wel zijn dat het nu bijna afgelopen is met de tirannie van Alva. Heeroma vat beide versregels samen, en interpreteert ze zo: 'Als-vrome-christenen-leven zullen we hier spoedig doen' (Vgl. K. Heeroma, 'Tsal hier haest zijn ghedaen', in: Verslagen en mededelingen van de Kon. Vlaamse academie 1970, blz. 526-542). Den Besten wijst beide scribenten genuanceerd terecht. De dichter stuurt de Nederlanders niet met een kluitje naar de hemel, maar weet wel van de hemel, waarzonder wij niet kunnen ademen. Hij plaatst zijn inzet voor de vrijheid van de Nederlanden onder het 'eschatologisch voorbehoud'.

Ook wil ik graag nog iets aanstippen uit de met vaart geschreven laatste pagina's van dit derde hoofdstuk. De dichter gaf bepaald geen historisch betrouwbaar beeld van de prins van Oranje in 1570, toen hij hem de volgende regels in de mond legde:

In Godes vrees te leven
Heb ick alijt betracht.

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DE UW JEUGD VERBIEUWT ALS DIE VAN EEN AREND PS 103:9

KERNREDACTIE: DR. K. VELING (eindredacteur), DS. C. J. SMELIK, DR. W. G. DE VRIES.

BREDE REDACTIE: PROF. DRS. D. DEDDENS, PROF. DR. J. DOUMA, PROF. J. KAMPHUIS, PROF. DR. C. TRIMP, DS. C. J. SMELIK, DR. K. VELING, DR. W. G. DE VRIES.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
K. Veling, Postbus 99, 8050 AB te Hattem.

ADMINISTRATIE: Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040 - Postbus 25, 4460 AA Goes - Tel. (01100) 15591

Advertenties 35 cent per mm. Contracttarief op aanvraag.
Advertenties (01100) 27555, toestel 10.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Abonnement: f 69,— per jaar — Buitenland: f 121,20 per jaar (zeepost).

Losse nummers f 1,25 (excl. porto).

En nu geef ik even het woord aan Den Besten: 'Maar de dichterlijke waarheid is een andere. De dichter van het Wilhelmus heeft de realiteit geweld aangedaan terwille van zijn visionaire ideaal van Prins Willem als de door God aangewezen openbare verlosser, als de 'Vader des Vaderlands'. En de Prins heeft zich naar dat ideaal gevoegd. Tot in de dood toe, zou men daaraan willen toevoegen' (blz. 62/3). Daarom is het Wilhelmus voor Ad den Besten: 'een schoolvoorbeeld van de macht van het woord, een schoolvoorbeeld van de macht der poëzie' (blz. 63). Bij zulke passages heb ik mijn diepe twijfels, en toch is mijn orangistische gemoed overtuigd van de waarheid ervan. Zo gaat dat blijkbaar als een dichter een proefschrift schrijft. Ik troost me in deze wat gespleten situatie maar met de gedachte dat Erasmus in zijn ernstigste momenten altijd weer die grimassende aap op zijn schouder voelde zitten.

IV. Marnix en de poëzie van zijn tijd

'Een diep in de bijbel ingeleide, niet lichtvaardig met revolutionaire gedachten spelende calvinist (. . .), zo is, naar wij zagen, het profiel te omschrijven van de man die het Wilhelmus heeft gedicht', ziedaar de essentie van de eerste zin van hoofdstuk IV. Ja, in iets minder ernstige momenten komt de aap ook wel eens uit de mouw. Want deze profielschets moet al duidelijk maken dat Marnix de dichter is. 'Er zijn mijns inziens geen gegronde redenen om daaraan te twijfelen, of ze zouden van 'intern-poëtische' aard moeten zijn' (blz. 69).

Voorlopig houden we nog onze twijfels, maar we gaan de schrijver volgen op het netelige pad van de vroeg-renaissancistische poëtica.

Wie studie maakt van de Nederlandse letterkunde, zal voor een eerste oriëntatie vaak grijpen naar het vierdelige werk van Gerard Knuvelde: Handboek tot de Geschiedenis van de Nederlandse Letterkunde. In dit standaardwerk is 1567 een belangrijk jaartal: het markeert het einde van de Middeleeuwen en het begin van een nieuwe periode, die van de Renaissance. Deze datering is gekozen, omdat Jan van der Noot in dat jaar de tekst van zijn poëzie-bundel 'Het Bosken' samenvoegde. Over Van der Noots poëzie wordt vaak lyrisch geschreven. Knuvelde wijdt er 17 bladzijden aan, en roemt het 'fris, spontaan levend Nederlands dat drager kon worden van de nieuwe vormen en nieuwe idealen'. Die nieuwe vormen zijn afkomstig uit Frankrijk. Daar ontwikkelde de dichtergroep La Pléiade een nieuwe verscultuur, die de Nederlanders probeerden te imiteren.

Den Besten verwijt de neerlandici dat zij tot nu toe weinig aandacht besteed hebben aan de wor-

steling van de vroeg-renaissancistische dichters om te komen tot een specifiek Nederlandse verscultuur. De eerste die volgens hem daarin slaagde, was niet jonker Jan van der Noot, maar Marnix, heer van St. Aldegonde! Hij was de eerste die alternerende, Nederlandse poëzie schreef.

Alternerende poëzie; d.w.z. met een regelmatige afwisseling van onbeklemtoonde en beklemtoonde lettergrepen. Het is *dit* ritme, dat voor eeuwen het beeld van de Nederlandse poëzie zou gaan beheersen, het z.g. jambische ritme, dat in de 17de eeuw nog de 'mensura Aldegondi', de maat van Aldegonde werd genoemd. De maat van de Franse poëzie, ook die van het Geneefse psalter, was niet alternerend, maar veel vrijer. De muzikale Marnix voelde dat de tekst van een Nederlandse psalmberijming vroeg om een eigen ritme, waarvan het grondpatroon jambisch moest zijn. Datheen en met hem de gereformeerde kerken voelden dat niet, en zo bleef Nederland tot 1773 zitten met Datheens berijming, die dan wel ogenschijnlijk een vertaling was van de renaissancistische, Franse bundel, maar ritmisch volslagen a-muzikaal was. Als woord-accent en melodie-accent al eens samenvallen is dat bij deze vurige dichter-dominee zuiver een toevalstreffer. Zingt u maar eens de eerste drie regels uit psalm 89 van Datheen, dan merkt u het stoterige ritme:

Van des Heeren goetheyt sal ick singhen altijdt,
Sijn waarheyt sal ick roemen met herten

verblijdt:

Want 't is openbaer dat zijn genade sal blijven.

Geen wonder dat de gevolgen van Datheen ook muzikaal gezien noodlottig waren: het zingen op 'hele noten' was er het gevolg van, er zat geen muziek meer in de kerken. De gereformeerde kerken moesten nog eeuwen wachten op Marnix' nieuwe ritme. En hoe men ook over de proefbundel moge denken, de psalmen zijn in ieder geval keurig berijmd in de mensura Aldegondi...

Terug naar Den Besten. Het blijft jammer dat ons weinig 'vrije' poëzie van Marnix is over-

KORT GEHOUDEN

Volgepropte ossen?

In een boekje van drs. S. E. Scheepstra 'Het Leerhuis' las ik een uitspraak van de Talmoed over het onderwijs aan joodse kinderen in de eerste eeuw van onze jaartelling: 'Neem geen leerlingen aan die de leeftijd van zes jaar nog niet bereikt hebben. Zijn ze eenmaal zes jaar geworden, neem ze dan aan en prop ze zo vol als een os!' De hebreeuwse woorden 'als een os' (ketora) vormen een woordspeling op de Wet (tora).

Bij het joodse onderwijs werd dus wel erg sterke nadruk gelegd op het memoriseren, het 'van buiten leren'. Het geheugen werd zo getraind dat allerlei onderdelen van de tekst zelfs in omgekeerde volgorde konden worden opgezegd.

Ik denk niet dat iemand vandaag een pleidooi zal willen voeren voor deze strak doorgevoerde methode. Docenten hanteren tegenwoordig veelal andere onderwijsmethoden. En de jeugd krijgt, op wat voor soort school ze ook zitten, hoe langer hoe minder te maken met 'uit het hoofd leren'.

Dat is, naar ik meen, de belangrijkste oorzaak van het euvel dat het van buiten leren van de Catechismus de laatste tijd steeds stroever gaat. Ik ben het dan ook niet eens met het jongste rapport van de deputaten voor de herziening van het Kerkboek, wanneer dit rapport de moeite van het memoriseren op catechisatie wijt aan de gemoderniseerde tekst.

Inderdaad zijn er 'verontrustende signalen' over het leren op catechisatie, zoals deputaten melden. Maar het is onbillijk om de schuld daarvan af te schuiven op de tekst van Hattem/Arnhem. Naar mijn stellige overtuiging (die in de praktijk van de catechese alleen maar groeit) moeten we de oorzaak vooral zoeken in het feit dat de schoolgaande jeugd niet meer getraind is in de onderwijsmethode van memoriseren. Ze zijn het niet meer gewend om namen, jaartallen, feiten en antwoorden in hun hoofd te stampen. De onderwijsmethoden op school en op catechisatie dreigen uit elkaar te groeien! En dat geeft kortsluiting voor de jeugd.

Met het bovenstaande wil ik beslist geen pleidooi voeren tot afschaffing van het catechismusleren. Terecht stelt Scheepstra: 'Een jongen van dertien jaar beschikte in die tijd dan ook over een parate kennis van bijbel en traditie waar wij jaloers op zouden mogen zijn'. We menen echter wel dat de parate kennis terdege geïntegreerd moet zijn. Samenhangen moeten begrepen en lijnen gezien worden. Het gaat om inzicht in de leer der kerk, aanvaarding en bewaring ervan. Daaraan blijft het memoriseren ondergeschikt.

We mogen catechisanten niet degraderen tot papegaaien. Ook niet tot 'volgepropte ossen'. Als het over 'ossen' gaat zegt de Schrift wél in Jes. 1 : 3: 'Een os kent zijn eigenaar en een ezel de krib van zijn meester, maar Israël heeft geen begrip, mijn volk geen inzicht'.
C.J.S.

Help

Papoea's in Nood

Papoea-fonds
Postgiro 243000
Secretariaat:
Van Randwijcklaan 104
3815 MT Amersfoort
Telefoon 033 - 728690

Marnix, de (vermoedelijke) dichter van het *Wilhelmus*. Het portret is gemaakt door D. van der Woude te Leeuwarden en is eigendom van de recensent.

geleverd in sonnet-vorm, het geliefde Franse genre. We kennen twee sonnetten van hem uit januari 1576 (het tweede is dat met die magistrale beginregel: God houdt in sijner handt den beker der gerichten), en op die smalle basis moet Den Besten zijn literair-historische gebouw optrekken. Alle vermoedens over meer sonnetten van Marnix, zijn vertrouwd zijn met de beginselen der poëzie, met de versleer der Pléiade, het stellig geschreven hebben van Franse verzen, al die vermoedens van Den Besten moeten ons die smalle basis niet doen vergeten.

Maar wel moet gezegd worden, dat dit hoofdstuk me meer overtuigd heeft van Marnix' auteurschap van het *Wilhelmus*, dan de voorafgaande. Want ons volkslied kent immers ook de maat van Aldegonde:

Wil-hél-mus van Nás-sóu-we
Ben ick van Dúyt-schen blóet

Behoudens het ene voorbeeld van antimetrie in de eerste régel, waar niet de vierde maar de vijfde

lettergreep een accent krijgt, ziet u de regelmatige afwisseling van lettergrepen mét en zónder klemtoon. En dat was omstreeks 1570 nog niet vertoond. Behalve bij Marnix, zoals het volgende hoofdstuk ons leert.

V. Het *Wilhelmus* en Marnix' poëzie

In dit hoofdstuk vergelijkt Den Besten de tekst van het *Wilhelmus* met ander poëtisch werk dat zéker van Marnix is.

De tekst van het *Wilhelmus*. Als goed filoloog gaat Den Besten uit van de oudste tekst die we van het lied hebben: die afgedrukt werd in het z.g. Geuzenliedboek uit 1581. Als we ervan uitgaan dat het *Wilhelmus* in 1570 geschreven werd, missen we dus een periode van elf jaar, waarin het lied het wilde leven van een vlugschrift leidde, en waarin ongetwijfeld door afschrijvers veranderingen in de tekst zijn aangebracht.

Enkele van die veranderingen worden door Den Besten 'aangetoond', zelfs met behulp van een oud Duits liedboek uit 1580 dat een Amerikaanse onderzoeker in 1914 in het Vaticaan aantrof, en waarin een 'vertaling' van het *Wilhelmus* te vinden is. Vertaling tussen aanhalingstekens, want de tekst is geschreven in een 'erbarmelijk potjesgermaans', zoals Den Besten dit Nederlandse Duits noemt. Mijn oud-leraar Nederlands, dr. H. Bruch, heeft deze vondst opnieuw onder de aandacht gebracht van de *Wilhelmus*-kenners, en zo speelt het Vaticaanse boekje ook nog een kleine rol in deze studie, bijvoorbeeld bij het slechte rijm in strofe XIII, waar in de versie van 1581 staat:

Van mijnes herten gront
Mijn onschult doen *bekant*.

De Vaticaanse tekst heeft:

Mein unschuld machen kund.

Den Bestens conclusie: waarschijnlijk schreef de dichter in de oorspronkelijke versie: Mijn onschult maken kont. Ook bij andere onzuivere rijmen weet de promovendus soms tot een bevredigende oplossing te komen.

Bij de bespreking van het idioom, het woordgebruik van het *Wilhelmus* steunt Den Besten voornamelijk op eerder onderzoek, verricht door de Marnix-kenner Lenselink.

Aparte aandacht vraagt de schrijver voor het persoonlijk voornaamwoord *du*, zo kenmerkend voor Marnix, maar merkwaardigerwijze afwezig in het *Wilhelmus*, waar 'Ghy' staat:

Mijn Schilt ende betrouwen
Sijt Ghy o Godt mijn Heer.

Bij Marnix verwacht men: Bist Du O Godt mijn Heer. Vooral bij zijn latere psalmberijmingen heeft Marnix altijd star vastgehouden aan dat toen al fossiele woordje 'du' als aanspreekvorm voor God. Het werd zelfs een argument voor een gereformeerde synode Marnix' werk af te wijzen. Den Besten toont aan, dat Marnix omstreeks 1570 de vormen 'ghy' en 'du' nog rustig door elkaar gebruikte. Het met 'du' corresponderende bezittelijk voornaamwoord 'dyn' komt wél in het Wilhelmus voor:

Mijn Godt wilt doch bewaren
Den trouwen dienaar *dijn*.

In dit verband drukt Den Besten in zijn studie de tekst af van een avondmaalslied met dezelfde strofebouw als het Wilhelmus. Het wordt soms ten onrechte aan Jan Fruytiers toegeschreven, maar Den Besten maakt als eerste het auteurschap van Marnix aannemelijk. Opvallend in dit lied is het afwisselend gebruik van ghy en du... Het mooi-alternerende ritme verradt de hand van de meester. Marnix dus. Ook in de *afwijkingen* van dit ritme herkent Den Besten het meesterschap: de meeste antimetrieën zijn functioneel, net als bij het Wilhelmus. Anders dan bij Van der Noot of bij Petrus Datheen.

Het is een goede greep van Den Besten geweest ook de poëzie uit Marnix' Byencorff in zijn studie te betrekken, poëzie geschreven immers vlak voor het ontstaan van het Wilhelmus. We zien in deze verzen Marnix experimenteren en worstelen met het ritme, waarbij hij jonker Jan van der Noot mijlen ver achter zich laat. Misschien verschijnt er nog eens een letterkundig handboek, waarin het begin van de Renaissance op 1569 wordt gedateerd... Overigens heb ik zelf eens in een scriptie over het eerste bekende prozageschrift van Marnix, zijn pamflet over de beeldenstorm, beweerd, dat dit waarschijnlijk het eerste, niet-vertaalde, Nederlandstalige renaissance-proza genoemd kan worden. Het werd geschreven eind 1566, begin 1567. Dan zou 1567 als het markante jaartal dus gehandhaafd kunnen blijven. Maar dan niet gekoppeld aan Van der Noot, zoals Knuvelde doet, maar aan Marnix. Die verdient in ieder geval een betere behandeling dan bij Knuvelde, bij wie hij maar drie, ook nog in een wat zurige stijl geschreven pagina's krijgt toebedeeld. En dat is wel wat weinig in vergelijking tot de zeventien pagina's waarin Van der Noots lof bezongen wordt.

UIT DE SCHRIFT

Wie veel toevertrouwd is . . .

'... en aan wie veel is toevertrouwd, van hem zal des te meer worden gevraagd.'

(Lucas 12 : 48c)

Het lijkt alsof de Here Christus met wat andere woorden nog eens hetzelfde gezegd heeft als het: 'Wie veel gegeven is...' Zeker om het des te scherper in te prenten? Toch is dat niet helemaal waar. Er zijn namelijk in elk geval twee uitdrukkingen die anders zijn: 'toevertrouwd' en 'des te meer'. Het zal blijken dat als we over het ene gesproken hebben, het andere ook wel duidelijk zal zijn.

Wat de Here bedoelde had Hij al laten uitkomen in het voorbeeld van die knecht die rentmeester werd. Die moest alles beheren. Die moest dus als de heer optreden, zolang de heer zelf afwezig was. Hij moest dus meer doen dan goed op het eigendom van zijn heer passen. Hij moest de zaken drijven, zodat ze vooruit zouden gaan, en des te meer (daar hebben we die tweede uitdrukking!) zouden opleveren.

Dat heeft de Here Jezus Christus ook geleerd in de gelijkenis van de ponden (Lucas 19).

De Here zei dit met name tegen de discipelen. Zij zouden immers apostelen worden, uitgezonden. Aan hun zorgen zou Christus zijn gemeente toevertrouwen. De gemeente die Hij met zijn bloed gekocht had. De apostelen moesten aan het werk met het oog op de vermeerdering van de Kerk van Christus. Het ging er niet alleen om dat de Kerk bewaard werd. Vermeerdering, in aantal, maar ook in die zin dat de gemeenteleden zouden groeien in het geloof en vruchten zouden dragen.

Dat woord 'toevertrouwen' moeten we als het ware proeven. De Here vertrouwde aan zijn apostelen heel *zijn* werk in deze wereld toe. Het werk aan de schat in de hemelen voor alle erfgenamen. Dat was een hoog voorrecht. Zo door de Here Christus vertrouwd te worden, en in zijn dienst te mogen leven, ten dienste van de andere leden, opdat zij allen rijk zouden worden in God.

Zo is dat ook met de ambtsdragers in de Kerk. Ook al hebben zij ieder hun eigen ambt, en zijn zij geen apostelen. Aan wie veel is toevertrouwd...

We zullen echter moeten bedenken: de Here zei het niet met zoveel woorden dat het speciaal voor de ambtsdragers bedoeld was. Met opzet liet de

Here dat in het midden. Ook al was het voorbeeld dat Hij gebruikte veelzeggend genoeg.

Ieder die het hoorde moest het zich aantrekken. Het geldt van alles, en het geldt ieder. Niets is het volstrekke eigendom van een mens. Van de HERE is de aarde en haar volheid. Zeker de kerkleden van Christus belijden dat. Ja toch zeker.

Dus, wie veel is toevertrouwd... En de Here had het over het véle! Dat geldt van alles, voor ieder, zeker in deze jaartelling ná Christus. Voor de één nog meer dan voor de ander, maar voor ieder.

Ieder moet dat woord voor zich maar proeven: Wat heeft de HERE God mij allemaal toevertrouwd, om Jezus' wil. Mijn levensonderhoud tot nu toe. Maar dat is het leven zelf nog niet. Ook het leven heb ik gekregen; meer nog: dat is mij toevertrouwd. En dan vooral het eeuwige leven in Christus. Het leven als kind van God, uit genade.

En ik ben niet alleen. Ik mag deel uitmaken van dat grote huisgezin van God de Almachtige Vader.

En zeker deze gezinsleden hebben (verantwoordelijkheid voor) elkaar gekregen, in de liefde van Christus. Zo is ook het kerk-vergaderend werk van Christus aan ieder van ons mee toevertrouwd. Om daarin bezig te zijn, op onze plaats met onze gaven: de zorg (van Christus) voor elkaar, maar ook het meeleven ten aanzien van zending en evangelisatie.

De zorg voor elkaar, om samen te leven met het oog op de schat in de hemelen. Die niet oud wordt. Die nooit opdraait. Waar geen dief bijkomt. Die door geen mot wordt aangevreten. Die niet devalueert, integendeel. Waarvan we niets hoeven, ja niets mogen inleveren.

Dat leven is ons toevertrouwd. Zouden we niet dankbaar zijn? Ook als we minder levensmogelijkheden hebben dan een ander, of dan vroeger. Dat is Vaders zorg.

Wij brengen van dat leven nog zo weinig terecht. Maar ook de gave van de vergeving-van-de-zonden is ons toevertrouwd. Die vergeving mogen we ook onafgebroken ontvangen, op ons biddend vragen.

Dat leven uit genade, om Christus' wil, persoonlijk, met (het oog op) elkaar, met heel de Kerk, dat leven heeft God de Vader ons toevertrouwd. Hij zal dat des te meer (!) tot in eeuwigheid van ons vragen: om het in volmááktheid te leven.

Door Hem alleen. Voor Hem alleen.

Hij weet wat we nodig hebben, en gééft het ons. Ja, Hij vertrouwt het ons toe, die kostbare schat.

Delfzijl

H. M. SMIT

KERKELIJK LEVEN

* * Een bescheiden rapport

Voor ons ligt het rapport van de deputaten voor de psalmberijming dat dienen zal op de synode van Heemse 1984. Door velen is er met grote belangstelling naar uitgekeken, hoe meer de datum van verschijning naderde, zo omstreeks 1 november.

Welnu, zowel de deputaten (en met name hun rapporteur) als de uitgever verdienen een welgemeend compliment dat het rapport keurig op de door en voor de kerken vastgestelde tijd verscheen. Daartoe moest heel wat werk verzet worden — een buitenstaander kan dat reeds bevroeden.

De grote belangstelling voor dit rapport is verklaarbaar. De zang van de gemeente in lof-, boeten- en smeekpsalmen, zowel in de eredienst als daarbuiten, ligt Gods kinderen na aan 't hart. We hebben er allen heel direct mee te maken. Geen wonder dus dat deze zaak van de psalmberijming zo'n grote aandacht heeft in de kerken.

Het rapport vermeldt dat 23 kerken een toetsingsverslag van de volledige proefbundel aan deputaten hebben toegezonden en dat 40 kerken reacties gaven op gedéélten van de proefbundel. Samen 63 kerken. Voeg daarbij dat 12 studieverenigingen en 81 particuliere personen hun beoordeling hebben opgezonden, en het kan duidelijk zijn dat er volop meegeleefd en meegewerkt is. Ieder wist zich erbij betrokken.

Boven deze driestar zette ik: 'een bescheiden rapport'. Wie het rapport ter hand neemt zal concluderen dat de *omvang* ervan níet bescheiden is: het telt 383 pagina's. Naar ik vermoed is dat een record-aantal voor deputatenrapporten. Die grote omvang wordt echter verklaard door het feit dat de voorgestelde berijming van alle 150 psalmen in extenso is opgenomen: ruim 300 pagina's.

Inleiding en toelichting beslaan ongeveer 20 pagina's. Daarin geven deputaten een heldere en overzichtelijke samenvatting van hun arbeid en van het verkregen resultaat. We ontvangen duidelijk inzicht in hun werkwijze, in de verwerking van de ingebrachte kritiek en in de knelpunten die zich bij hun arbeid voordeden. Het is de rapporteur ds. R. Houwen gelukt (samen met de andere deputaten dr. K. Deddens, ds. R. Koolstra, br. E. B. van Loenen, br. B. Nap en br. D. Jzn. Zwart) nauwkeurig verslag te geven zonder al te veel in detail-kwesties te verzanden.

Dat ik dit rapport toch als 'bescheiden' typeerde vindt z'n oorzaak in de pretentie waarmee dit rapport aangeboden wordt. Die pretentie komt duidelijk uit in de slotzin van het 'Woord vooraf' dat deputaten aan de bundel willen meegeven: 'De bundel is zeker niet volmaakt te noemen, maar deputaten menen, dat de gemeenten met deze berijmingen verantwoord kunnen zingen tot eer van de God van het verbond'.

'Zeker niet volmaakt' — daarmee willen deputaten niet slechts hun eigen arbeid typeren, nee, zij menen dat ook de kerken gezamenlijk dit moeten uitspreken wanneer zij deze bundel hebben aanvaard en gaan gebruiken.

Zulke bescheidenheid siert de kerken. We hoeven ons echt niet parmantig klopjes op de schouder te geven als zou wat nu bereikt is het einde van alles zijn.

Enerzijds hebben we als kerken de dure roeping om samen te streven en te werken naar een zo verantwoord mogelijke kerkzang tot eer van God. Met minder mogen we niet tevreden zijn. Daarom hebben de kerken op de synode van Rotterdam-Delfshaven 1964/65 de doelstelling en de voorwaarden daartoe nauwkeurig omschreven. En samen hebben de kerken op dat niveau gewerkt: zo verantwoord mogelijk, tot eer van God.

Anderzijds moeten we onze onmacht in het bereiken van het volmaakte erkennen en verdisconteren. Die onmacht is uiteraard ten diepste een zaak van ons onvolkomen zijn. Alle bravour loopt daarop stuk. Onze lofzang is veroordeeld als we dat vergeten.

Tegelijk speelt hierin nog een ander gegeven mee.

* * Zoveel hoofden . . . één van zin

Ik doel nu op het gegeven dat over psalmberijmingen in het algemeen en over deze proefbundel in concreto zeer verschillend onder ons wordt gedacht. Dat bleek in het verleden, dat blijkt vandaag opnieuw. Een geheim is dat niet.

Ook in de kolommen van ons blad treedt dat verschil naar voren. In voorgaande jaargangen reeds. Momenteel schrijf ik deze driestarren ter introductie én ter aanbeveling van het deputatenrapport. Ik meen zo te mogen en te moeten schrijven. Maar onze literaire medewerker br. L. L. Bouwers zal binnenkort een of enkele artikelen in ons blad schrijven, waarin hij grote bedenkingen en bezwaren aanvoert tegen de herziene proefbundel, met name als literair product. Dat hebt u dus nog te goed.

We zouden nu kunnen concluderen: een verwarde situatie! Dat is ten dele waar. Als je de

stand van zaken opneemt komt een bontgekleurde staalkaart van meningen voor de aandacht. De een wil met de (herziene) proefbundel in zee gaan, de ander zou de invoering ervan een schande voor de kerken vinden. Sommigen vinden dat we best over de bezwaren tegen de IKB kunnen heenstappen, anderen zijn van mening dat in ieder geval die bezwaren opnieuw gewogen moeten worden.

Er zijn kerkleden die persoonlijk onoverkomelijke bezwaren hebben tegen het loslaten van de oude berijming (wat een moeite hebben zij daarmee!), en er zijn kerkleden die op het standpunt staan (juist vanwege trouw aan het geïnspireerde boek der Psalmen): alles beter dan de berijming van 1773.

En nu laat ik nog buiten beschouwing de onafzienbare rij van verschilpunten over keuze van een woord zus en een formulering zo. Dat kan een eindeloze zaak worden: de een 'voelt' het zus aan, de ander zo; de een laat een bepaald argument zwaarder wegen dan een ander. We hebben het met elkaar ondervonden.

En deputaten in het bijzonder. Tot tweemaal toe vermelden ze in hun rapport, 'dat over dezelfde berijming een totaal verschillend oordeel wordt geveld. Lof over een berijming door de één wordt afgewisseld met een scherpe veroordeling er van door de ander'. (p. 5).

Zo vergaat het ten aanzien van de (herziene) proefbundel, maar zo zou het ook vergaan ten aanzien van andere berijmingen. Ieder heeft z'n voorkeuren, ook op details. En ieder meent het serieus. Daarom hebben we ook naar elkaar willen luisteren in de afgelopen jaren. Elke voorslag, elke kritische noot is overwogen. De neerslag ervan vinden we in de herziening van de proefbundel.

Wat ik met het bovenstaande wil zeggen? Alleen maar een berustend: 'Zoveel hoofden, zoveel zinnen'? Beslist niet. Want om te beginnen moeten we allen ervan overtuigd zijn dat wij, hoeveel hoofden ook, toch steeds de éne 'zin' voor ogen hebben gehad: een zo verantwoord mogelijke bundel voor de kerkzang tot stand te brengen.

Maar er is meer. De éne 'zin' zal nu ook hierin moeten blijken, dat we deze zaak tot het laatst toe *kerkelijk* behandelen. Dat houdt onder meer in dat (nog overgebleven) bezwaren tegen de herziene proefbundel in de kerkelijke weg aan de synode van Heemse worden voorgelegd. Voorts dat we als kerken bij onze beoordeling uitgaan van de besluiten en richtlijnen die vorige synoden genomen en vastgesteld hebben, waarbij uiteraard de mogelijkheid van een gravamen open blijft staan.

Het lijkt misschien overbodig deze vanzelfsprekende opmerkingen te maken over kerkelijk handelen. Toch heeft het zin ze te onderstrepen.

Want in een situatie die verwarrend lijkt en waarin je, oppervlakkig sprekend, alleen maar praat over 'zoveel hoofden, zoveel zinnen', is het van eminent belang elkaar te herinneren aan kerkelijke afspraken. Anders komen we geen stap verder. Het blijft dan eindeloos discussiëren, ondanks alle pogingen in het verleden elkaar te overtuigen.

Ietwat nuchterheid, bescheidenheid en gebondenheid zal ons beslist geen kwaad doen.

※ ※

※ De proefbundel getoetst

We keren terug naar de inhoud van het deputaten-rapport. Uit de inleiding en de toelichting van het rapport kan blijken dat deputaten zich nauwgezet hebben gehouden aan de hun verstrekte opdracht van 'Arnhem'.

Daarbij hebben zij steeds voor ogen gehouden de eisen die de synode van Rotterdam-Delfshaven stelde aan een goede psalmberijming, die kort samengevat luiden: 1. schriftgetrouw; 2. tekstgetrouw; 3. in hedendaags Nederlands gedicht; 4. goed en vlot zingbaar.

De volgorde van deze eisen zal niet willekeurig geweest zijn. Wat nummer 1 is zal ook nummer 1 moeten zijn, enz. Daarom wijden deputaten eerst enkele paragrafen aan de eisen van schriftuurlijkheid en tekstgetrouwheid in de berijmingen van de proefbundel. In verband met die eisen zijn bij de herziening diverse veranderingen aangebracht. Een enkel voorbeeld moge hier genoemd worden.

Psalm 130 : 2 in de Proefbundel bevat de regels:

'Maar neen, daar is vergeving
'voor elk die zich bekeert'.

Deze regels zijn noch Schriftgetrouw noch tekstgetrouw. De Schrift verbiedt ons te belijden of te zingen dat de bekering aan de vergeving vooraf gaat, of dat de bekering een voorwaarde is voor de vergeving.

Daarom luiden deze regels nu:

'Maar U wilt schuld vergeven
'die hart en hand besmet'.

Een fraai voorbeeld van verbetering tot tekstgetrouwheid acht ik Psalm 107. In de onberijmde psalm komt *vier* maal (niet drie maal, zoals het rapport op p. 16 stelt) de uitdrukking voor: 'Er waren er...'. Dat is de structuur van de onberijmde psalm. In de proefbundel kwam dit niet duidelijk naar voren. Welnu, bij de herziening hebben deputaten deze structuur van de tekst gehonoreerd door inderdaad *vier* coupletten te laten

beginnen met 'Er waren er...' (couplet 2, 4, 6 en 8).

Het voorrang geven aan eisen 1 en 2 betekent niet dat de andere eisen er slechts wat bij hebben gehangen. Ook op de punten 3 en 4 hebben deputaten zich veel moeite getroost. Diverse oneffenheden, rariteiten en archaïsmen in het taalgebruik zijn verdwenen. M'n oog viel b.v. op Psalm 81 : 7. De proefbundel heeft als eerste regels:

'Eer Mijzelf alleen,
'die uw God wil wezen'.

Herhaalde malen stootte ik bij de liturgie-voorbereiding op die eerste woorden: 'Eer Mijzelf'. Die woorden zijn natuurlijk geen goed Nederlands. Daarom was ik blij in de revisie-berijming dit couplet aldus te lezen:

'Eer dan Mij alleen,
'die uw God wil wezen'

Zo is het correct. Het 'Mijzelf' is verdwenen, en het toegevoegde woordje 'dan' functioneert goed in het verband van de coupletten.

Bij deze voorbeelden wil het laten. Illustratief waren deze wel. Graag wil ik nog aandacht vragen voor de zogenaamde *prosodie*: de woorden van de tekst moeten passen bij het verloop van de melodie. Dat heeft dus te maken met de 4e eis, inzake het goed en vlot zingbaar zijn. Een lettergreep die in de tekst geen nadruk heeft mag in de melodie geen extra accent krijgen. Het mag niet 'horten', niet 'stoten'. Woorden en melodie moeten in ritme op elkaar aansluiten.

Eigenlijk kan je alleen zingend de proef op de som nemen. Voor mezelf heb ik het gedaan met verscheidene psalmverzen uit het rapport: voor jezelf het vers zingen. M'n ervaring was erg positief. Vergeleken met de proefbundel zijn veel psalmen nu goed en vlot zingbaar geworden. Het zingt soepel, vloeiend. Ik zou zeggen: neem de proef maar eens, thuis in de gezinskring. B.v. met Psalm 23.

※ ※

※ Het rapport toetsen

De komende maanden zullen we kunnen gebruiken om de herziene proefbundel te toetsen en onze bevindingen door te geven aan de synode van Heemse.

Dat lijkt misschien op eerste gezicht een onbegonnen werk in zo'n korte tijd. Maar dan moeten we niet vergeten dat die toetsing zich hoofdzakelijk kan concentreren op die psalmen waarvoor nu een andere berijming geboden wordt dan in de proefbundel. Dat zijn er ruim 20. De andere

130 psalmen werden in de afgelopen zes jaar reeds getoetst door de kerken.

Dat thans voor 20 psalmen een andere berijming aangeboden wordt hangt voornamelijk samen met het feit dat voor de 20 berijmingen die in de proefbundel opgenomen waren, geen auteursrechten verkregen konden worden. Ze werden nu vervangen door berijmingen van ds. G. A. Hoekstra, br. J. Huizinga, ds. L. W. Muns en ds. J. J. de Vries.

Op die 20 psalmen zal vooral de aandacht gericht moeten worden. Deputaten vragen daar ook om. In hun rapport geven zij er verantwoording van, onder 4.1.1-21.

Hier breek ik de bespreking van het rapport af voor deze week. Graag wil ik volgende week nog enkele opmerkingen maken over psalmberijmingen in het algemeen en over de gereviseerde proefbundel in het bijzonder. Daarbij kunnen dan enkele achterliggende vragen aan de orde komen.

C.J.S.

* * * Schoolgeld niet vergeten

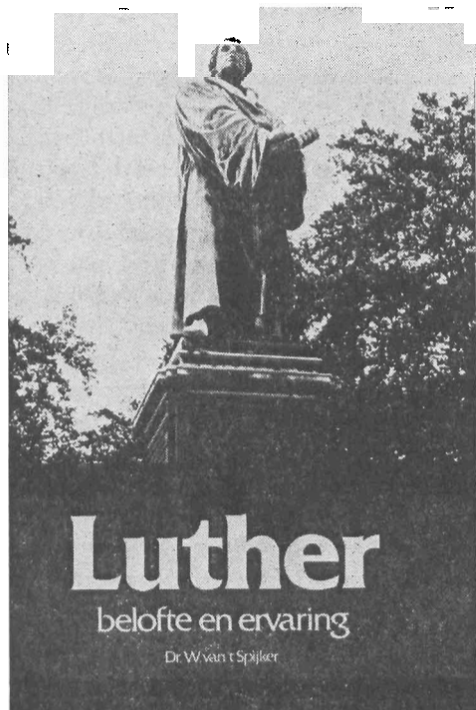
Door de acties van de PTT zijn ook heel wat instellingen gedupeerd die gelden inzamelen voor 'goede doelen'. Ook de organisatie die de financiële acties van ongesubsidieerde gereformeerde onderwijsinstellingen coördineert, heeft sterke vertraging ondervonden. De klaarliggende accept-girokaarten konden niet worden verstuurd. Net toen het stichtingsbestuur besloten had dan maar op een andere manier te gaan werken, werden de poststakingen opgeheven. De kaarten komen er nu aan; misschien zijn ze al gearriveerd.

Het is voor het gereformeerd onderwijs van levensbelang dat de nu gestarte inzameling veel oplevert. Er is nog een bedrag van negen ton nodig. Als iedereen meedoet, en zelfs als sommigen echt niet kunnen, is dat geld best op te brengen.

Het behoeft geen lang betoog: ook de niet-gesubsidieerde gereformeerde scholen verdienen hun bestaan, laten we zorgen dat ze er kunnen blijven.

K. VELING

Een compleet en handzaam LUTHER-boek

DR. W. VAN 'T SPIJKER

LUTHER — belofte en ervaring

De kerkhervormer Maarten Luther staat in onze tijd meer dan ooit in de belangstelling. Zijn visie op kerk en staat, rechtvaardiging en geloofsaanvechting blijkt ook voor de tegenwoordige mens van groot belang.

De auteur belicht Luthers leven en werk vanuit de begrippen belofte en ervaring. Op die manier wordt Luther als méns geschilderd, en niet als een onbereikbaar figuur uit de kerkgeschiedenis.

Het eerste deel van dit boek staat stil bij een aantal belangrijke perioden en gebeurtenissen in Luthers leven. De theologische achtergronden daarvan worden in het tweede deel uitgewerkt.

De vele foto's en prenten, de registers, de uitgebreide literatuurverwijzingen, een tijdstafel en een kaart maken deze uitgave tot een compleet en handzaam Lutherboek.

256 pag. ruim geïllustreerd
paperback f 27,90 gebonden f 29,75

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij de uitgever:

OOSTERBAAN & LE COINTRE b.v. Westwal 45, 4461 CM Goes, Tel. 01100-15591

De verhouding Oude en Nieuwe Testament bij Luther*

Ogenschijnlijk kan Luther's visie op de verhouding van de beide delen van de bijbel zonder meer duidelijk worden weergegeven met de karakteristiek die hijzelf in 1523 in de Voorrede op het Oude Testament gaf: het Oude Testament is het boek van de wet, het Nieuwe Testament het boek van de genade. Die onderscheiding van wet en genade, wet en evangelie en van Oude en Nieuwe Testament heeft onze aandacht al in een vorige lezing gehad, toen we over de christelijke vrijheid bij Luther spraken. Metterdaad hebben we hier met een beheersend motief te doen, waarbij ook nog onderscheidingen als innerlijke-outerlijke mens, hemels-aards een rol spelen. Alleen maar — wanneer we zouden denken dat met dit onderscheid alles is gezegd, doen we Luther toch onrecht. We gaan schematiseren, waar hij karakteriseert. We zouden dan zelfs tot de stelling kunnen komen dat het Oude Testament voor Luther éigenlijk heeft afgedaan en voorbij is, voor ons geen wezenlijk belang meer heeft. Maar dan zouden we ons toch wel heel ver van de wereld van Luther hebben verwijderd, hoeveel citaten we ook zouden kunnen produceren. Waarom zou hij dan trouwens jaar en dag letterlijk geploeterd hebben om dat Oude Testament toegankelijk te maken voor zijn Duitsers?

Er is dus nog wel iets meer aan de hand: Luther's karakteristiek van Oude en Nieuwe Testament functioneert in een kontekst. Die zal nu in deze lezing vooral onze aandacht hebben.

Het is al direct van betekenis er op te letten hoe Luther in diezelfde Voorrede op de vertaling van het Oude Testament, waarin hij Oud en Nieuwe paralleliseert met wet en genade, opkomt tegen de *verachting* van het Oude Testament. Daar begint hij zelfs mee! Prachtig is het dan te zien, hoe Luther de mensen die denken aan het Nieuwe Testament genoeg te hebben met datzelfde Nieuwe Testament tegenkomt. Hier kan Luther ook onze leraar zijn! Hij wijst op Paulus' opwekking aan Timotheus om aan te houden in het lezen van de Schrift (2 Tim. 3,15.16), op Rom. 1,2: het evangelie is tevoren door de profeten beloofd in de heilige Schriften, op 1 Kor. 15, waar de apostel

leert dat Christus voor onze zonden is gestorven naar de Schriften en naar diezelfde Schriften uit de dood opgestaan. En Petrus, zegt Luther, doet het niet anders: 'zo leren zij ons, de Schrift van het Oude Testament niet te verachten, maar met alle ijver te lezen, omdat zij zelf het Nieuwe Testament zo machtig funderen en staven door het Oude Testament en zich daarop beroepen'.

En tegenover mannen van naam uit de oude kerk, die alleen maar een geestelijke zin zochten in het Oude Testament, Origenes en Hiëronymus, begint Luther in deze Voorrede met het woord van Christus zelf tegen de Joden: 'gij onderzoekt de Schriften want ge meent daarin eeuwig leven te hebben en déze zijn het die *van Mij* getuigen', Joh. 5,39.

Dat is voor Luther maar niet geweest een toegeven dat er oudtestamentische profetieën over de Christus zijn, als voorzeggingen van wat nog komen moest. Hij heeft ook dat niet ontkend. Hij heeft het belang daarvan terdege gezien. En hij somt herhaaldelijk die voorzeggingen op vanaf de moeder-belofte van Gen. 3,15. Maar op zichzelf zou het schema voorzegging-vervulling toch nog een veel te weinig zeggende typering voor de verhouding van de beide testamenten zijn. Te weinig zeggend, want te oppervlakkig, te uiterlijk. Er is Luther veel aan gelegen — en op dat punt is ook van hem te leren! — dat goed wordt onderkend dat *Christus zelf*, die wij kennen als waarachtig God en als waarachtig mens in éénheid van de Persoon van de Zoon Gods, in de bedéling van het Oude Verbond en dús in het Oude Testament aanwezig is als de beloofde Christus. Israël had met dezelfde God en met dezelfde Christus te maken als wij. Wanneer Luther met 1 Kor. 10,4 bezig is onder meer met de tekst 'zij', nl. 'onze vaders', 'zij dronken uit een geestelijke rots, welke met hen meeging, en die rots was de Christus', dan doet hij geen enkele moeite dit sterke woord wat af te zwakken: 'Hij, Christus, is tegenwoordig geweest met zijn regiment en met zijn woord, toen Hij het volk door de Rode Zee voerde en voor de eeuwige dood beschuttede, voor het water'. 'Hij die nu tegenwoordig is in het sacrament, in het evangelie, in de doop — Hij was ook toen aanwezig'. En eerst binnen die werkelijkheid van Christus' tegenwoordigheid functioneert dan het onderscheid dat Israël

* Lezing gehouden voor de Evang. Omroep, radio-rubriek Theologische Verkenningen, d.d. 3 nov. 1983.

heeft geloofd in Hem die komen zou en wij geloven in Hem die is verschenen. Maar dan weer: 'het is dezelfde Christus in wie Abraham geloofde en in wie wij geloven: 'Jezus Christus, gisteren en heden en dezelfde ook in eeuwigheid', Hebr. 13,8.

Dit betekent dan ook dat Luther in het oudtestamentische volk van God het nieuwtestamentische heeft gezien. Hij is er ver vanaf het Israël van het Oude Testament om zo te zeggen aan de Joden over te laten, terwijl dan alleen langs de weg van de vergeestelijking, van de allegorie een — willekeurige — brug zou worden geslagen naar de christen en zijn nieuwtestamentische situatie. Van betekenis zijn hier de uiteenzettingen die Luther bij de uitlegging van de eerste brief van Petrus heeft gegeven in 1522, waarop Heinrich Bornkamm heeft gewezen in *Martin Luther in der Mitte seines Lebens* (208). Luther komt hoe langer hoe meer kritisch te staan tegenover deze traditionele manier van omgaan met het Oude Testament en hij krijgt vooral ook in zijn strijd tegen de geestdrijvers, dus in het midden van de jaren twintig hoe langer hoe meer oog voor de betekenis van de *geschiedenis*, waarin God in Christus het heil werkt dat óns is verschenen met de komst van de Christus. Terecht wijst W. J. Kooiman (*Luther en de bijbel*, Baarn z.j., 184 e.v.) er op dat Luther de geschiedenis van Abraham slechts *daarom* als een voorbeeld voor ons, een voorbeeld van gelóóf, wil gebruiken, *omdat* Abraham heilshistorisch de plaats heeft van de vader van alle gelovigen: 'dit exemplarische, d.w.z.: voorbeeldige, heeft zijn kracht juist hierin, dat Abraham, historisch gezien, de stamvader is van het geslacht, waarin alle geslachten der aarde gezegend worden'. De geschiedenis heeft bij Luther 'waarde in zichzelf', omdat het dezelfde God en dezelfde Christus is met wie wij hebben te doen. Het is m.i. zelfs de vraag, of Kooiman dit waardevolle gegeven in zijn dikwijls zo stimulerende Luther-interpretatie wel naar alle kanten vruchtbaar heeft gemaakt. Kooiman meent dat Luther ook in het Oude Testament onderscheid maakt tussen het Woord Gods als zodanig en het Woord Gods *voor mij*. Dat onderscheid zou dan in een dialectische spanning moeten worden verstaan: 'De mens, ook de gelovige... moet afwachten, of God het hem toespreekt, of God het voor hem maakt tot een tweesnijdend zwaard'. Maar het geschrift, waar Kooiman zich op beroept *Unterrichtung, wie sich die Christen in Mosen sollen schicken* van 1525 is tegen de geestdrijvers gericht, de 'Rottengeister', die *willekeurig* met het Oude Testament manoeuvreren en de teksten om zo te zeggen exemplaristisch naar hun eigen believen uit hun verband trekken en dan zonder meer op eigen situatie aanwenden. Dit exempla-

risme wijst Luther af. Adam, Abraham, David — ze hebben hun éigen plaats, ze leven in eigen historische situatie en zo kwam Gods Woord tot hen. Wij mogen ons maar niet met hen vereenzelvigen.¹ Met andere woorden: het gaat Luther ook hier om respect voor het concreet-historische. Dat is zeker niet te benaderen en te verklaren met modern-theologische categorieën uit het theologisch existentialisme van onze eeuw.

Zo ziet Luther dan Israël in het Oude Testament in zijn aanvechting en zegening als de vóór-afbeelding van de christelijke kerk. Dat komt misschien nergens zo sterk uit als in Luther's spreken over de psalmen van het Oude Verbond. Daar ziet Luther *Christus*, in zijn sterven en opstaan en hij ziet voorafgebeeld worden 'zijn rijk en stand en wezen van de ganse christenheid' (zo in zijn *Voorrede op de Psalmen* uit 1534). Dit boekje kan wel 'een kleine bijbel' heten. Het is een kostelijk 'Enchiridion of handboek'. Ik geloof, zo zegt Luther trouwhartig, de Heilige Geest heeft zelf de moeite willen nemen om een korte bijbel en exemplarboek voor de ganse christenheid of alle heiligen samen te stellen met het doel dat wie niet in staat is de hele bijbel te lezen, hier toch de hele Summa, de hele samenvatting in een klein boekje heeft. Niemand vindt Luther aan zijn kant, die de psalmen van de nieuwtestamentische gemeenten zou willen afnemen! Trouwens: zijn eigen liederen als 'Een vaste burcht' zijn dikwijls niet anders dan het oude kerklied opnieuw gezongen! Christus — Hij is het middelpunt van de hele cirkel van het Woord. Daar behoort óók het Oude Testament toe. Dit beeld van cirkel en middelpunt, dat we bij Luther metterdaad aantreffen, moeten we ook niet willen gebruiken om de gedachte te wekken als zou Luther eigenlijk geen interesse hebben gehad in de vóórtgang van de geschiedenis van oud naar nieuw. Op dit punt is het weer van betekenis er op te letten dat voorzeggings én vervulling bij Luther *realiteiten* zijn die een plaats hebben in de werkelijke geschiedenis van Gods heil en van Gods volk. De geschiedenis verloopt niet in concentrische cirkels, maar Christus is wél de scopus van héél de Schrift, ook van Oude Testament. Daaronder valt dan bijvoorbeeld eveneens heel de ceremoniële wet en de priesterdienst van Aäron, die alleen met het zicht op Christus gelezen mag worden, zoals de brief aan de Hebreeën het doet.

¹ In een onuitgegeven doctoraal-scriptie uit 1982 aan de Theol. Hogeschool in Kampen wees A. J. Pol op deze misinterpretatie van Kooiman, vgl. A. J. Pol, 'Was Christum treibet'. A survey of an Authoritative and Unifying Principle in Luther's view of Scripture, 16. Van zijn analyse maak ik in de tekst een dankbaar gebruik.

Als Luther dan ook zijn Voorrede op het *Nieuwe Testament* schrijft, in 1522, dan zien we hem ook naar Paulus' woord uit Rom. 1,2 wijzen. In de Voorrede op het *Oude Testament* dient deze tekst, zoals we zagen, om de waarde van dit eerste gedeelte van de bijbel aan te wijzen: het evangelie is tevoren belóófd door de profeten. Maar — en dán komt de heel eigen, onvervangbare waarde van het Nieuwe Testament: nu Christus gestorven is en het *nieuwe* testament vast heeft gemaakt in zijn bloed, nu kan de blijde boodschap worden verkondigd, worden uitgeroepen van 'de rechte David, die met zonde, dood en duivel heeft gestreden en overwonnen heeft en allen, hoe ook in zonden gevangen, met de dood geplaagd, door de duivel overweldigd, zonder hun verdienste verlost, rechtvaardig, levend en heilig gemaakt heeft'.

Luther heeft z'n hart zozeer op de doorbraak van dit goede nieuws in de prediking van het Nieuwe Testament gezet en dat tegenover alle gerechtigheid uit de wet, dat hij *andere* overwegingen ook maar moeilijk nog een plaats kan geven. En dan komen die krachtige uitdrukkingen die in het begin onze aandacht hadden: het Oude Testament het wet-boek, het Nieuwe Testament het genade-boek. Ook nu moeten we Luther recht blijven verstaan: er is ook in het Nieuwe Testament het eisende woord van God, zoals het Oude Testament zijnerzijds evangelische beloften kent (Genesis, zegt Luther, is bijna een evangelisch boek!). Maar toch: de karakteristiek, Oude Testament de wet, Nieuwe Testament de genade, is dominant voor Luther. En dan heeft hij niet zozeer het oog op Israëls burgerlijke wet. Die hoort bij dat éne volk, zegt Luther, zoals bij ons het recht van de keizer. Ook niet op de ceremoniële wet van de oude bedéling. Maar op Gods eis aan ons, op de wet van het Verbond die van ons vraagt wat onmogelijk kan worden volbracht.

Het Oude Testament ziet Luther getypeerd door de figuur van Mozes, de wetgever, die soms 'mosissimus' kan zijn: bij uitstek met de wet kan komen. De profeten hebben niet anders gedaan dan die wet nader aandringen, in de brede uitleggen en handhaven. Maar Christus is niet een nieuwe, een andere Mozes!

We zijn nu bezig duidelijk te maken dat Luther's visie op het Oude Testament kritiek moet oproepen. Maar hoeveel van ontzagelijke waarde is hier toch ook! Want wie hier niet ziet, hoe Luther wordt aangedreven door dat alles verslindende verlangen dat zijn lezers de Christus in zijn unieke borgtochtelijke heerlijkheid zouden zien in de rijkdom van het Nieuwe Verbond, die heeft eigenlijk geen recht van meespreken! Tegenover Rome houdt Luther vast aan de eigen aard van het evan-

gelie — het is belófte van heil, die gelóóf vraagt — en tegenover de geestdrijvers houdt hij vast aan de christologische zin van het Oude Testament. Maar het wreekt zich ook in zijn visie op het Oude Testament dat Luther niet duidelijk zicht heeft kunnen krijgen op de wet als regel, als goddelijke norm voor het uit genade door Christus verlost leven. Dat wreekt zich trouwens ook in zijn visie op het *Nieuwe Testament*! We spreken nu niet afzonderlijk door over zijn kritische opmerkingen op bepaalde bijbelboeken. We vinden die kritiek trouwens zowel op delen van het Oude (Esther) als op die van het Nieuwe Testament (Hebreeën, Jakobus). Steeds is voor hem het criterium, of hij wel het evangelie van de geloofsgerechtigheid hoort. Maar het gaat nu over de totale visie. Dan is er in Luther's kijk op de beide testamenten toch iets fragmentarisch. Het Nieuwe Testament kent wel voorschriften, maar dat is het eigenlijk niet. Dat is op rekening te schrijven van het feit dat we nog in het lichaam en op de aarde zijn. En een te vergelijken fragmentarisering vinden we ook in de kijk op het Oude Testament. Er zijn daar wel beloften, maar éígenlijk is het Oude Testament wet, die naar Christus uitdrijft, zoals dat nog steeds de functie van de wet is, ook bij de christen onder het evangelie. Maar — afgedacht van de ordening van Israëls nationale leven en afgezien van de ceremoniële wet — zo vaak de wet tot Christus heeft gebracht, is haar taak volgens Luther ten einde. Dat brengt dan mee dat het Oude Testament als het ware in de knel komt. Het komt m.i. duidelijk naar voren als Luther in zijn Voorrede op de vertaling van het Oude Testament over Deut. 18,15 spreekt 'Een profeet uit uw midden, uit uw broeders, zoals ik ben, zal de HERE, uw God, verwekken, naar Hem zult ge luisteren'. Ook dan weer treffende opmerkingen. En toch — de éénheid van de testamenten lijdt schade vanuit de tegenstelling wet-evangelie, wanneer Luther schrijft: 'omdat God hier een andere Mozes belooft, die zij moeten horen, volgt daaruit, dat hij iets anders zal leren dan Mozes en Mozes zijn macht aan hem overgeeft en wijkt, zodat men die (beloofde) moet horen. Zo kan dus die profeet geen 'wet' leren. Want dat heeft Mozes tot het uiterste gedaan en als het om 'wet' ging, zou het niet nodig zijn geweest een andere profeet te verwekken. Daarom wordt dit zeker van de leer van de genade van Christus gezegd'.

Men kan er lang over discussiëren hoe bepaalde uitspraken van Luther met betrekking tot de wet van God in het leven van de door Christus verlost moeten worden geïnterpreteerd. Daarbij is dan vooral te denken aan zijn strijd tegen Johann Agricola en de antinomianen in de dertiger jaren.

Soms is hij toch wel heel dicht bij dat wat na hem is genoemd 'het derde gebruik van de wet', de wet als norm voor het uit de macht van de zonde bevrijde leven. Maar als het gaat om de gehele visie op het Oude Testament in vergelijking tot het Nieuwe, dan is duidelijk dat er bij Luther een *verkort* plaats grijpt die aan de éénheid van de Schrift schade doet. Hij kan die eenheid ook moeilijk verankeren in Gods éne Woord, omdat hij bij dit woord van de tot ons sprekende God zelf de eenheid van belofte en eis, belofte en roeping tot geloof en tot de gehoorzaamheid van het geloof niet centraal genoeg heeft gesteld. Wie de eenheid van het Woord niet handhaaft, komt bij de eenheid van de testamenten ook in de moeite!

Maar we kunnen daar pas goed over spreken, als we zien, hoe indringend Luther op tal van onontbeerlijke elementen heeft gewezen, op de aanklagende functie van de wet, op de evangelische beloften in het Oude Testament, op de éénheid van de kerk onder het Oude en Nieuwe Testament, op de voortdurende presentie van de waarachtige en levende God bij zijn volk, op de Christus die als God van het Verbond 'Jahwe, onze gerechtigheid', Jer. 23,6 (kostbare tekst voor Luther!), de Verlosser is, reeds vóór Hij in het vlees kwam.

Hoe heeft Luther óók het Oude Testament weer

dicht bij het hart van de kerk gebracht!

Hij blijft ook voor ons 'doctor der Heilige Schrift'.

Ik dank u.

J.K.

Aan onze abonnees

Ten tijde van de PTT-staking hebben wij geprobeerd de verzending van De Reformatie op een alternatieve wijze te verzorgen.

Dat was mogelijk dankzij de inzet van vele vrijwilligers overal in het land, die wij hierbij hartelijk danken voor hun activiteiten. En onze abonnees danken wij voor het getoonde geduld en begrip voor de situatie.

Zodra de PTT de achterstand in bezorging ingelopen heeft, is het mogelijk dat u constateert één of meer nummers van De Reformatie te missen. In dat geval kunt u ons bellen; wij sturen u dan het ontbrekende nummer snel toe.

Uitgeverij

OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V.

W. Trobisch

MIJN VROUW MAAKTE ME POLYGAAM

Wegwijzer bij het vraagstuk 'opvolgende polygamie': vrouwen - echtscheiding - hertrouwen.

59 pagina's f 4,90.

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre b.v.

Westwal 45 - 4461 CM

Goes - Tel. 01100 - 15591

GOED(KO)PE VAKANTIE IN EIGEN SFEER?

ADVERTENTIES OVER RUIL HUUR VERHUUR

vindt of plaatst U in onze
ruil- of verhuurgids.

Vraag eens een
GRATIS verhuurgids!

BURO R E F O

Vakantie-advertentie-centrale
voor de Gereformeerde Gezindte
Tel. 01749-12815 (v.d. Kooij)

Drs. Aad W. van der Kooij

IK OF GIJ?

— een christelijke
cultuurkritiek —

Een cultuurhistorisch overzicht van het Europese denken, te beginnen met de Oudheid en met de nadruk op de met de Verlichting begonnen periode. De sleutelwoorden in het betoog zijn 'ik' en 'gij', geïllustreerd aan de hand van Christus' gelijkenis van de Farizeeër en de tollenaar. Bekende filosofen als Spinoza, Nietzsche, Buber en Sartre passeren de revue en ook theologie, literatuur en schilderkunst worden erbij betrokken. De auteur pleit voor de hernieuwde erkenning van Gods soevereiniteit, waardoor de waarde van de mens niet afneemt, maar juist toeneemt. Een helder en richtinggevend boek.

199 pag., geïllustreerd, geb. f 22,90.

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij de uitgever

OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V. — GOES

Geen leiding is óók leiding

Naar aanleiding van de post-staking spreekt ds. A. H. Algra in *Opbouw* de mening uit dat het helemaal geen ramp was, dat dit blad enkele weken niet verschijnen kon. Het blad beoogt immers alleen te voorzien in de behoefte '*van enkele mensen die graag eens wat schrijven*'. En er zijn 'blijkbaar mensen, die wel eens wat willen lezen'. Maar verder is het het de bedoeling dat 'elk levend lidmaat der kerk zelf een mening vormt'. Hij deelt dan ook een 'sneer' uit in de richting van hen die wél menen leiding te moeten geven:

Er zijn kerkelijke bladen geweest — ze bestaan, geloof ik, nóg — die zich geroepen achtten om 'leiding' te geven aan het kerkelijke leven. Dat ging zelfs door tot in de 'Persschouw'. Als er een artikel overgenomen werd uit de 'verkeerde hoek', dan gaf de redactie als commentaar: Zie eens, hoe ver men 'ginds' al afgeleden is. Werd er eens een artikel overgenomen, waarmee de redactie het 'inhoudelijk' eens kon zijn, dan schreef zij onder het artikel: Vreemd dat de schrijver zich niet vrijmaakt, als hij er zo over denkt.

Algra maakt er wel een karikatuur van, menen wij. Vaak wordt met instemming iets overgenomen uit andere bladen, van 'links' tot 'rechts', zonder dat steeds het betuttelende vingertje omhoog gaat.

Maar zo nu en dan gebeurt het ook dat de *inkonsekwentie* wordt aangewezen bij bepaalde schribenten, wanneer hun (mooie) woorden niet kloppen met hun daden. Zo willen we dat ook graag bij Algra zelf doen. Hij konkludeert immers:

'Opbouw' kent dat leidinggeven niet. Er zijn enkele mensen die graag eens wat schrijven en er zijn mensen, blijkbaar, die wel eens wat willen lezen; beide groepen kunnen met 'Opbouw' voort maar het is de bedoeling dat elk levend lidmaat der kerk zelf een mening vormt.

We nemen deze zinnen nóg eens over. Want is dát géén leiding geven, -wanneer men als 'bedoeling' formuleert 'dat elk levend lidmaat der kerk zelf een mening vormt'? Bewust géén leiding geven is óók leiding geven, nl. de leiding-loosheid als ideaal voorstaan. Zoals de traditie van de traditieloosheid opgang heeft gemaakt, zo is het in *Opbouw* de leiding van de leiding-loosheid. Met alle funeste gevolgen daarvan.

De doop geen sacrament?

Hoe weerloos het 'leiding-loze' leiden door *Opbouw* de gemeente maakt, kan blijken uit de voorlichting die uit de pen van ds M. R. van den Berg

vloeit. Allereerst stelt hij dat *iedereen* de doop mag bedienen en niet alleen de speciaal daartoe geroepen predikant, want:

In het Nieuwe Testament vinden we daarvan niets terug. Doop en avondmaal zijn daar geen sacramenten. De bediening ervan werd dan ook niet aan speciaal daarvoor geautoriseerde personen gebonden. Met name met betrekking tot de doop vinden we daarvan in het Nieuwe Testament duidelijke aanwijzingen. Zo vertelt Hand. 10 b.v. dat Cornelius en de zijnen niet gedoopt werden door Petrus, maar door de zes broeders uit Joppe, die met Petrus meegekomen waren. Petrus verkondigt aan Cornelius met zijn familie en vrienden het evangelie. En als hij merkt dat ze de Heilige Geest ontvangen hebben, geeft hij aan deze broeders uit Joppe het bevel hen te dopen. Deze zes broeders die dus actief bij de doop van heidenen betrokken waren, zijn daarna ook samen met Petrus naar Jeruzalem gegaan om verantwoording af te leggen van hun optreden in Caesarea (Hand. 11 : 12).

Dit is het eerste argument.

Het tweede is: Paulus is door een gewoon gemeentelid, Ananias, gedoopt (Hand. 9 : 18). Van den Berg 'konkludeert' dan:

Deze voorbeelden maken wel duidelijk, dat de doop in het Nieuwe Testament geen sacrale, heilige handeling, geen sacrament, was en dat er voor de bediening geen speciaal geordende man nodig was. Dat viel ook niet te verwachten. Want de doop is de vervulling van de besnijdenis en wordt door Paulus dan ook de besnijdenis van Christus genoemd (Col. 2 : 11, 12). Om de besnijdenis te voltrekken was ook geen priester vereist. Elke Israëliet mocht een jongetje besnijden. Gewoonlijk deed de vader dat zelf. Maar ook een buurman mocht het doen. Ook vrouwen waren ertoe bevoegd (vgl. Ex. 4 : 25). Als dat de stand van zaken was in het Oude Testament, toen het volk van God nog onmondig was, ligt het inderdaad niet in de lijn der verwachting dat in het Nieuwe Testament ineens speciale ambtsdragers nodig zouden zijn voor de bediening van de doop. De hierboven genoemde gegevens uit het Nieuwe Testament laten duidelijk zien, dat dit ook inderdaad niet het geval was. De doop kon door elke christen bediend worden. Uit de christelijke kerk in de tijd na het Nieuwe Testament is bekend, dat vrouwen wel gedoopt werden door diacossen. Later, toen de doop een sacrament werd, veranderde dat. Een sacrament mocht immers alleen maar door een speciaal daarvoor gewijde priester voltrokken worden.

Door de bevoegdheid om te dopen uitsluitend aan predikanten toe te kennen heeft de gereformeerde traditie zich niet volledig kunnen ontworsten aan de invloed van een heidens sacramentalisme, dat zich in de roomse kerkleer genesteld had.

Dit simplistisch, biblicistisch Schriftgebruik maakt wel duidelijk, waarom men de gereformeerde belijdenis — in strijd met éigen beloften — aan z'n laars lapte. Daarin wordt b.v. gevraagd: hoeveel sacramenten heeft Christus ingesteld en het antwoord is: doop en avondmaal (Zondag 25 HC).

Volgen ds Van den Berg heeft Christus geen

sacramenten ingesteld, door speciale ambtsdragers te bedienen.

Die gedachte is alleen maar 'heidens sacramentalisme'. Letterlijk zegt hij: 'Want de doop kon door elk willekeurig gemeentelid bediend worden'.

Conclusie: vandaag mag élk gemeentelid dopen.

Met volledige verwaarlozing van de heilsgeschiedenis, de openbaringsgeschiedenis, het verschil tussen de jonge christelijke kerk in haar start en de ontplooiing daarop enz., poneert deze predikant eigenlijk ongelooflijke dingen.

Zijn beroep op de besnijdenis en de voltrekkers daarvan maakt dit tot een huïselijke zaak. Zullen we in huiskamers gaan dopen, door gezinsleden om de beurt? De *apóstel* Petrus gaf bevel te dopen en toen deed 'men' het. Wie? — het staat er niet bij (Hand. 10 : 48). Maar welke *apostel* staat bij 'het gewone gemeentelid'?

De Heilige Geest was over hen uitgestort, ze spraken in tongen, zegt Hand. 10 : 46. Zou ds Van den Berg dáárop dan maar niet wachten, voor hij 'elk willekeurig gemeentelid' aan het dopen zet? Hij zou maar de Pinkstergemeente moeten opzoeken en kan zijn titel 'dominee' beter laten vallen.

Ananias wordt uitdrukkelijk 'een discipel' genoemd (Hand. 9 : 10). Zoals in Joh. 4 : 3 Jezus 'zijn discipelen' heeft. Er zit aan die naam méér vast dan Van den Berg suggereert. Bovendien: *Christus* zelf zei: ga! Zegt Hij dat *nóg rechtstreeks* tot 'elk gemeentelid'?

Maar genoeg. We deden maar een greep. 't Is niet de eerste keer dat men, met verwaarlozing van de geschiedenis en de exegese van 20 eeuwen, meent zelf 'het licht' gevonden te hebben. Het is veeleer een doperse dan een gereformeerde aanpak die we hier aantreffen.

Het is dan ook schrijnend in hetzelfde nummer van *Opbouw* te lezen van de hand van ds H. J. van der Kwast:

Het is geen benijdenswaardige positie die we innemen. Het lukt maar niet om te verenigen of te herenigen. Laten we hopen dat onze gemeenschap tegen dit isolement is opgewassen. We hebben *onze verplichtingen* ten aanzien van de gezamenlijke zendingsarbeid en voor het onderhoud van emeriti-predikanten, predikantsweduwen en wezen. Er zou meer zijn te noemen, maar dit is wel voldoende om een ieder te doen beseffen hoezeer het er op aan komt dat we *trouw zijn* in het naleven van wat we elkander hebben beloofd: *de onderwerping aan de Schrift, de handhaving van ons gereformeerd belijden en het onderhouden van de regels voor kerkelijk samenleven*.

'Handhaving van óns gereformeerd belijden'? Iemand als ds Van den Berg is dat stadium allang voorbij. Maar hij krijgt wél ruimte in *Opbouw*. Je mág immers geen leiding geven? Maar het is wel leiding: funéste leiding. Immers, een huis dat tegen zichzelf verdeeld is kán niet bestaan.

W.G.d.V.

AFORISMEN

van Dr. K. Schilder

Deze unieke uitgave bevat ruim 260 kernachtige uitspraken van deze bekende Kamper hoogleraar, gekozen uit 'Tolle Lege' (1952).

96 pagina's, f 9,90

Verkrijgbaar bij de boekhandel of rechtstreeks bij de uitgever

OOSTERBAAN & LE COINTRE B.V.
GOES - telefoon 01100 - 15591